

ГЕНЕЗИС НАУКОВИХ ПОГЛЯДІВ НА НАГРОМАДЖЕННЯ КАПІТАЛУ

Визначено генезис наукової думки щодо трактування сутності капіталу та теорії його нагромадження. Розглянуті теоретичні аспекти розвитку категорії «капіталізація».

The Generalised achievements to scientific thought on interpretation of essence of the capital and theories of his(its) accumulation. They Are Determined theoretical aspects of the development to categories "capital".

Ключові слова: капітал, нагромадження, капіталізація, вартість.

Вступ. Питання виникнення та формування багатства (а згодом і нагромадження капіталу) хвилювали мислителів усіх епох і були провідною ідеєю дослідження основних економічних шкіл. Поряд із нагромадженням матеріальних благ вони звертали увагу на необхідність примноження людських знань, здібностей тощо. Наукові проблеми нагромадження капіталу в економіці досліджували як відомі зарубіжні вчені економісти: Ф. Кене, А. Сміт, Д. Рикардо, В. Ленін, К. Маркс, Дж. Мілль, П.Ж. Прудон, Анн-Роберт-Жак Тюрго, так і вітчизняні, зокрема В. Андрійчук, В. Геєць, А. Гриценко, В. Корнєєв, М. Малік, О. Побурко, П. Саблук, М.Й. Хорунжий.

Метою статті є визначення основних етапів генезису наукових поглядів на нагромадження капіталу. Методика дослідження базувалася на монографічному методі, методах синтезу і аналізу, методу дедукції.

Основний розділ. В різні періоди розвитку суспільств вчених хвилювали фундаментальні проблеми суспільного відтворення, джерела й чинники нагромадження багатства і капіталу, економічного розвитку. Так, давньогрецький мислитель Аристотель (384–322 до н.е.) розрізняв багатство як сукупність споживчих вартостей (природне, істинне багатство), що має межу у вигляді споживання, і безмежне багатство як накопичення грошей. На його думку, прекрасна та людина, яка дає дари, а не нагромаджує багатство.

Меркантилізм був теоретичною школою торговельного капіталу, тому єдиною сферою нагромадження капіталу прибічники цієї течії вважали зовнішню торгівлю. Томас Ман (1571–3641), Девід Юм (1711–1776) розглядали сферу обігу як середовище "породження грошей грошима", тобто зростання обсягів капіталу. Капітал вони ототожнювали з грошима. Для раннього меркантилізму механізмом зростання багатства є надходження грошей у країну, нагромадження скарбів, для пізнього – постійний рух грошей, що сприяє їх приросту при активному сальдо зовнішньої торгівлі. Меркантилісти безпосередньо не досліджували нагромадження капіталу, проте їхні Ідеї були спрямовані на активізацію підприємницької діяльності (завдяки залученню грошей у країну, розвитку зовнішньої торгівлі), процесів нагромадження в масштабах суспільства.

На зміну меркантилізму в Англії приходить класична школа, засновником якої був Вільям Петті (1623–1687). Він заклав основи трудової теорії вартості. У працях "Трактат про податки і збори" (1662), "Політична економія Ірландії" (1672) він робить висновок, що багатство суспільства залежить від дії в ньому природних сил – об'єктивних економічних законів. Суттю багатства є створення вартості, а гроші є засобом обігу і капіталом. Основою нагромадження він визнавав різницю між ціною і вартістю. Петті В. критикували за вплив на нього меркантилізму, тому що в нагромадженні багатства, крім праці, він визнавав ще й значення торгівлі. Проте його ідею в подальшому використав К. Маркс при характеристиці протиріч загальної формули капіталу. Петті В. відмічав, що необхідно здійснювати виробництво таких товарів і вести таку торгівлю, які сприяють нагромадженню в країні золота, срібла, дорогоцінних каменів тощо.

Фізіократи Франсуа Кене (1694–1774), Жак Тюрго (1727–1781) розглядали багатство в матеріальній формі й недооцінювали роль грошей. Вони розділили капітал на кілька видів – аванси, капітальні вкладення. Це основний капітал у формі "первинних авансів" (приміщення, знаряддя праці, худоба) і у вигляді "землеробних авансів" (поліпшення якості землі). Оборотної капітал вони назвали "щорічними авансами", віднесли до нього заробітну плату сільськогосподарських робітників і насіння. Нагромадження капіталу, на їхню думку, здійснювалось у сільському господарстві завдяки продуктивним силам природи. Капіталом Ф. Кене вважав засоби виробництва. Він здійснив спробу проаналізувати процес відтворення всього суспільного капіталу. В "Економічній таблиці" (1758) продемонстровано, як річний суспільний продукт шляхом обміну розподіляється між трьома класами: продуктивним (сільськогосподарськими виробниками), класом земельних власників і непродуктивним класом (яким він вважав промисловців), і як формуються передумови його відтворення [1].

На відміну від Кене, який розглядав капітал у натуральній формі, Ж. Тюрго трактував його як "нагромаджену вартість". Він зазначав, що за рахунок ощадливості й бережливості капіталісти нагромадили рухоме багатство (засоби виробництва, предмети споживання, гроші); вони несуть ризик, вкладаючи капітал, тому мають право на відсоток. Цей висновок започаткував погляди на нагромадження як здатність до збереження та економії нагромадженого багатства.

Адам Сміт (1723–1790) у праці "Дослідження про природу і причини багатства народів" (1784)

розглядав капітал як запас речей, що приносить прибуток, або за допомогою якого працею створюються нові блага. До основного капіталу А. Сміт відносив машини й різні знаряддя праці, промислові та торгівельні будівлі, склади, "поліпшення землі". Основний капітал у виробничому процесі не змінює власників, тобто він не обертається. Рухомим є оборотний капітал, завдяки руху якого основний приносить дохід. Великого значення А. Сміт надавав нагромадженню капіталу, яке можливе лише при збільшенні заощаджень. Останні він пов'язував тільки зі зростанням доходів промислових підприємців. За Смітом, вартість сукупного річного продукту складається лише з доходів: заробітної плати, прибутку і ренти ("догма Сміта"). Тим самим він виключив із аналізу постійний капітал, а вартість сукупного капіталу і нагромадження фактично звів до змінного капіталу. Він вказував, що річний продукт нації може бути збільшений лише за рахунок зростання кількості продуктивних робітників і підвищення продуктивності праці працюючих [2].

Давід Рікардо (1772–1823), як і Сміт, капіталом називав засоби виробництва. Для Д. Рікардо домінуючою ознакою основного капіталу є його довговічність, міцність, повільна зношуваність, але він не пов'язував його із способом одержання прибутку. Під оборотним капіталом він розумів ту частину капіталу, яка витрачається на утримання праці. Нагромадження капіталу, на його думку, є споживанням капіталу робітниками, зайнятими у процесі виробництва. Рікардо Д. повторив помилку А. Сміта, стверджуючи, що нагромадження капіталу є перетворенням доходу в заробітну плату і зводиться виключно до нагромадження змінного капіталу. Він звертає увагу на те, що нагромадження відбувається за рахунок заощадження або збільшення доходу при незмінному витрачанні доходу. Воно здійснюється завдяки зростанню норми прибутку, а при незмінній нормі прибутку є наслідком зменшення витрат у результаті зниження цін товарів, ввезених з-за кордону, на придбання яких витрачається дохід [3, с. 114].

Класична політична економія трактувала капітал як сукупність речей, засобів виробництва, а нагромадження капіталу пов'язувала зі створенням вартості й нагромадженням змінного капіталу. Увага приділялася бережливості, заощадженням, які розглядалися як умова нагромадження капіталу. Класичні теорії набули розвитку в працях "економістів нової хвилі": Жана Батиста Сея (1767–1832), Томаса Мальтуса (1766–1834), Нассау Сеніора (1790–1864), Фредеріка Бастіа (1801–1850), Джеймса Лодердейла (1759–1839), Джеймса Мілля (1773–1836). Вони представляли капітал у матеріальній формі, умовою нагромадження вважали утримання від споживання капіталістів, надавали увагу заощадженню як чиннику нагромадження капіталу (як А. Сміт і Д. Рікардо).

В останній третині XIX ст. сформувався маржиналізм. Його основні представники – Фрідріх фон Візер (1851–1926), Стенлі Джевонс (1835–1882), Карл Менгер (1840–1921), Євген Бем-Баверк (1853–1919), Джон Кларк (1847–1938), Леон Вальрас (1834–1910) – звертали увагу на обмеженість ресурсів, характеризували економічні процеси через граничні величини. Вони зосередили увагу на проблемах ціноутворення і вивчали вплив цін (а не вартості, яку враховувала класична політична економія) на відтворення капіталу, використовуючи поняття граничної ефективності капіталу, що відображається у величині відсотка як у ціні за капітал. Маржиналісти почали розглядати капітал як сукупність активів, що мають грошову форму й оцінюються у грошовому виразі.

Шумпетер Й. критикував теорію "чистого капіталу" Дж. Кларка, зазначаючи, що він уявив його як фізичну сутність: "чистий капітал складається в будь-який момент з окремих капітальних благ; ці капітальні блага (чи більшість із них) дійсно зникають і замінюються іншими, тоді як чистий капітал залишається (чи може перебувати в стійкому стані) тим самим чистим капіталом" [4].

Найбільш відомий представник австрійської школи Є. Бем-Баверк у працях "Основи теорії цінності господарських благ" (1886), "Капітал і прибуток" (1889), "Теорія Карла Маркса і її критики" (1896) навів розгорнутий варіант нової теорії, доповнивши її суб'єктивістською концепцією відсотка. Згідно з Є. Бем-Баверком, кожному виробничому фактору – землі, праці та капіталу – має відповідати певна частина "споживчих благ", виготовлених за його допомогою з урахуванням граничної корисності "виробничих благ". Підприємець одержує винагороду за те, що він утримується від витрачання капіталу на особисті потреби. Бем-Баверк вважав, що цінність теперішніх благ за однакових умов завжди більша від цінності тих самих благ у майбутньому. Дохід на капітал він виводив з суб'єктивно-психологічних оцінок, з переваги благ, що споживаються на даний момент, майбутнім благам [5].

Маржиналісти акцентували увагу на обмеженості ресурсів, тому застосовували в аналізі економічних процесів граничні величини до характеристики капіталу, визначення його продуктивності. Вони використовують фактор часу для оцінки теперішніх і майбутніх благ, що є важливим для прийняття рішення про споживання або нагромадження капіталу. Ідеї маржиналістів широко використовуються неокласичною теорією і в наш час.

Методологічною основою з'ясування природи і функцій нагромадження є теоретичний спадок основоположників марксизму. Вагомий внесок у дослідження капіталу та його нагромадження зробив К. Маркс. Він характеризував капітал всебічно залежно від ролі, яку той відігравав у різних аспектах сукупного відтворення. Так, Маркс визначає його як гроші, що породжують більші гроші, як вартість, що створює додаткову вартість, або як самозростаючу вартість, як класові, примусові відносини між капіталістами і найманими робітниками. Надлишок новоствореної вартості над вартістю робочої сили

утворює додаткову вартість, що привласнюється капіталістами. Капітал, як і будь-яка економічна категорія, має речовий зміст і суспільну форму, отже їх слід аналізувати у взаємозв'язку. Головним у капіталі, на думку К. Маркса, є його суспільна форма – відносини між найманими робітниками і капіталістами з приводу привласнення засобів виробництва в усіх фазах суспільного відтворення. Категорія "капітал" відображає виробничі відносини між класом капіталістів і найманих робітників. "Капітал – це мертва праця, що, як вампір, оживає лише тоді, коли вбирає в себе живу працю і живе тим повніше, чим більше живої праці поглинає" [6].

Маркс К. розглядав капітал як єдність трьох форм: грошової, продуктивної і товарної, що перебувають у безперервному русі. Кругообіг капіталу – це рух, зміна форм, яких капітал набуває на різних стадіях кругообігу. Залежно від способу перенесення вартості на готову продукцію він запропонував поділяти капітал на основний та оборотний; залежно від участі у процесі створення вартості та додаткової вартості – на постійний і змінний. Він виділив фізичний, реальний капітал, представлений засобами виробництва, і фіктивний, що втілений у цінних паперах. Важливим чинником нагромадження капіталу К. Маркс вважав рівень продуктивності праці, пояснюючи це тим, що чим вища продуктивність праці в галузях, які виготовляють необхідні засоби для існування робітників, тим нижча вартість робочої сили. Чим вища продуктивність праці в галузях, що виготовляють засоби виробництва, тим дешевші засоби виробництва, а тому більшу кількість додаткових засобів виробництва капіталіст може придбати на додаткову вартість, яку капіталізують. Класики марксизму розглядали процес нагромадження капіталу в органічній єдності вартісної і натурально-речової форм. Перетворення додаткової вартості у капітал можливе лише тоді, підкреслює К. Маркс, коли "додатковий продукт, вартістю якого вона є, вже містить у собі речові складові частини нового капіталу" [6, с. 551].

Слід відзначити вагомий внесок В. Леніна в теорію нагромадження капіталу. Так, у праці "З приводу так званого питання про ринки" він дослідив проблему капіталістичного розширеного відтворення з урахуванням змін органічної будови суспільного капіталу. Важливим наслідком зростання органічної будови капіталу є розбіжність у рівні збільшення сукупного продукту за його натуральною та вартісною величиною, різниця в темпах росту суспільного виробництва. В.І. Ленін вперше сформулював закон про більш швидке зростання виробництва засобів виробництва порівняно з виробництвом предметів споживання як закон розширеного відтворення в умовах технічного прогресу. Зробивши розрахунки щодо темпів зростання суспільного продукту і його окремих частин, він дійшов висновку, що "...швидше всього зростає виробництво засобів виробництва, потім виробництво засобів виробництва для засобів споживання і повільніше всього виробництво засобів споживання". Пізніше у праці "Розвиток капіталізму в Росії" Ленін підтвердив свої висновки: "Той підрозділ суспільного виробництва, який виготовляє засоби виробництва, повинен, виходить, зростати швидше, ніж той, який виготовляє предмети споживання" [7].

У 90-х роках XIX ст. в Англії сформувалася кембриджська економічна школа, що започаткувала неокласичний напрям у економічній теорії, який представлений в історії економічних вчень теоріями А. Маршалла, Дж. Хікса, К. Вікселя, І. Фішера. Альфред Маршалл (1842–1924) у праці "Принципи економічної науки" (1890) виділив чотири виробничі фактори: землю, працю, капітал і організацію. До праці він відносив економічну працю, яку виконують і руками, і головою, а під капіталом – "весь нагромаджений запас засобів для виробництва матеріальних благ і досягнення тих переваг, які, як правило, вважають частиною доходу". Капіталом він вважав і знання як наймогутніший двигун прогресу. Маршалл застосував "натуралістичну" характеристику капіталу, вважаючи що торговельно-промисловим капіталом є фабрики, машини, сировина, тобто товари виробничого призначення. Процеси нагромадження він розглядав з точки зору окремого підприємця. Ця ідея була підхоплена Дж. Кейнсом і використана в теорії державного регулювання економіки [8].

Прихильником ідей регулювання інвестиційного циклу за допомогою кредитно-грошової політики був Ірвінг Фішер (1867–1947). У праці "Теорія відсотку" (1930) він здійснив спробу створити інвестиційну модель економіки. Регулятором відтворення він вважав розбіжності між очікуваною нормою доходу на інвестиції та нормою відсотка. Для інвестицій необхідно, щоб "норма доходу понад витрати обов'язково перевищувала норму відсотка" [15, с. 496]. Капітал він визначав як "запас багатства, що існує в даний момент" [4].

Значний внесок в економічну теорію здійснив Джон Річард Хікс (1904–1989). У праці "Вартість і капітал" відправним пунктом своїх роздумів він бере "класичну" теорію капіталу Бем-Баверка і, перш за все, тезу про "надання переваги благам, спожитим в теперішній час, майбутнім благам" [5]. Це дало змогу Хіксу охарактеризувати позичковий відсоток на капітал за допомогою відносин, що складаються на товарних ринках і ринках позичкового капіталу. Він трактує капітал як сукупність засобів виробництва (подібно до Рікардо) або услід за поглядами представників австрійської школи як грошові суми, що використовуються в господарських операціях з метою одержання доходу. У Хікса, як і у Маршалла, капіталом є товари виробничого призначення. Аналіз суті капіталу і проблем його функціонування він обмежує характеристикою діяльності фірми, що прагне максимізувати свій дохід. Хікс надавав уваги впливу науково-технічного прогресу на зайнятість населення [5, с. 81].

Кейнс Дж. започаткував новий макроекономічний напрям, який визнав недосконалість капіталізму і

необхідність його регулювання з боку держави. Кейнсіанські ідеї отримали розвиток у неокейнсіанських моделях економічного зростання, основними з яких є моделі Р. Харрода і Е. Домара. Харрод Р. розробив динамічний варіант економічного зростання із спробою подолати статичну модель Дж. Кейнса. Економічне зростання, на думку Харрода, залежить від нагромадження капіталу. Нагромадження є постійною й незмінною часткою національного доходу. Обсяг нагромаджень залежить від рівня та темпу зростання національного доходу і від зміни попиту між двома періодами нагромадження [9].

Домар Е. зробив внесок у ревізію вчення Дж. Кейнса з точки зору потреб динамічного аналізу. У нього капіталовкладення є не тільки чинником утворення доходів, але і створення й розширення виробничих потужностей, чого не враховував Кейнс. У відображенні цієї двоїстості нагромадження капіталу полягає сутність моделі врівноваженого зростання національного доходу. Домар Е. виходив зі збалансованого стану економіки, коли національний дохід, що відображає сукупний попит, дорівнює виробничим потужностям, що характеризують сукупну пропозицію. Домар Е. зробив висновок, що врівноважений темп зростання капіталовкладень є добутком схильності до заощадження (частки нагромадження в національному доході) і рівня продуктивності капіталовкладень. Якщо капіталовкладення постійно зростають у певному темпі, то національний дохід збільшуватиметься такими самими темпами, забезпечуючи використання виробничих потужностей при повній зайнятості [10].

Теорії економічного зростання посіли суттєве місце також у системі неокласичних ідей. Вони виникли як критика неокейнсіанських моделей економічного зростання. Неокласики розглядали цю проблему тільки з точки зору потенціалу виробничих факторів, а питання реалізації суспільного продукту, який зростає, не мали для них помітного значення. Розробку неокласичних моделей зростання в середині 50-х рр. започаткували американський економіст Р. Солоу і англійський – Дж. Мід. Новації, які внесли неокласичні ідеї в умови врівноваженого зростання – це гнучкість капітального коефіцієнта, пов'язаного зі змінами у співвідношенні між працею і капіталом. Вченими враховано спадну (граничну) продуктивність капіталу, постійну віддачу від масштабу, незмінні норми вибуття (амортизації) капіталу, відсутність інвестиційних лагів. В їхніх моделях економічного зростання поставлено завдання збільшення обсягів виробництва за найменших затратах праці та капіталу, а економічне зростання розглядається не як порушення рівноваги, а як нормальний стан. При цьому йдеться про збалансоване зростання, за якого сукупний попит взаємно відповідає сукупній пропозиції.

Теоретичні й методологічні основи капіталізації одержали розвиток в інституціоналізмі, що виник у США наприкінці XIX – початку XX ст. і поширився як у теорії, так і практиці розвинених країн Франції, Швеції, Японії. Основи інституціоналізму закладено в працях американських учених Торстена Веблена (1857–1929), Дж. Коммонса (1862–1945), У. Мітчелла (1874–1948). Сучасний інституціоналізм представлений працями У. Ростоу (1916–2002), Дж. Гелбрейта (1908–2006), французького вченого Ф. Перру, представника шведської економічної науки Г. Мюрдаоа (1898–1987), Рональда Коуза.

Одним з яскравих представників сучасного інституціоналізму є американський економіст Дж. Гелбрейт. В аналізі соціально-економічних процесів він спирався на принципи технологічного детермінізму. Еволюцію техніки він вважав головним джерелом розвитку індустріальної системи, яка представлена корпораціями. Вчений високо цінував роль техноструктури і корпорацій у розв'язанні протиріч суспільства. У них, на його думку, існують інші мотиви інвестування, ніж в акціонерів, а саме досягнення авторитету і престижу фірми, збільшення її квоти на ринку. Визначальною "індустріального суспільства" Гелбрейт назвав високорозвинену техніку, яка зумовлює всі інші його ознаки: панування корпорацій у вирішальних сферах економіки; необхідність великих капіталовкладень; підвищення вимог до кваліфікації робітників тощо [11, с. 366–367].

Значний внесок у теорію нагромадження належить українському вченому Михайлу Туган-Барановському (1865–1919), наукові праці якого пронизані духом інституціоналізму, інвестиційності й інноваційності [1]. Він розглядає нагромадження капіталу як безперервний процес, що не завжди співпадає з темпами суспільного відтворення. "Капітал нагромаджується в тисячах різних пунктів постійно і безперервно, як у роки промислового зростання, так і спаду... Заощадження всіх класів, що отримують незмінні доходи, продовжують у роки промислового застою рости звичними темпами. Проте весь цей значний капітал, що нагромаджується, у фазі промислового застою, не знаходить собі застосування в промисловості, так як промисловість його, так би мовити, не приймає... Таким чином, на ринку накопичується вільний, незайнятий капітал, котрий розміщують на деякий час у банки". Туган-Барановський розрізняв потенційно-пасивну силу вільного капіталу, що знаходиться у банках, та активно-творчу купівельну силу капіталу, вкладеного у промисловість, вказував на стимулюючу дію останньої на економіку в цілому. Дослідник аналізував схеми простого й розширеного відтворення. Він відмічав, що з нагромадженням капіталу суспільний попит не зменшується. Туган-Барановський М. збагатив теорію циклічних коливань, вважаючи причиною сучасного промислового розвитку періодичність затрат основного капіталу. Вчений розглядав нагромадження капіталу через призму функціонування ринкової економіки з грошовим обігом, ціноутворенням тощо.

Осторонь світової економічної думки, з акцентуванням уваги на проблемах адміністративно-планової моделі нагромадження та централізованих механізмів розподілу засобів виробництва, розвивалася

теорія нагромадження в радянській економічній літературі. Проблеми нагромадження були сферою досліджень радянських вчених, зокрема О.І. Анчишкіна, Ф.Б. Боровика, К.В. Вальтуха, П.А. Малишева, В.С. Немчинова, О.І. Ноткіна, С.Г. Струмиліна, Н.А. Плащинського, Т.С. Хачатурова, В.Н. Черковця. Дослідники розрізняли виробниче нагромадження, пов'язане з розширенням виробництва засобів виробництва, і невиробниче, що є основою збільшення суспільного й особистого споживання. Результати нагромадження капіталу вони зводили в основному до приросту речових факторів виробництва [12].

Порушувалися проблеми відповідності номінального й реального нагромадження. Для здійснення останнього необхідно було, щоб додатковий продукт містив відповідні речові елементи. Тому важливою умовою забезпечення неперервності нагромадження визначалася відповідність між обсягом фонду нагромадження за вартістю і масштабами його перетворення в реальне нагромадження необхідної натурально-речової структури. З огляду на це виникали потреби дослідження галузевої, відтворювальної, технологічної структур фонду нагромадження та планомірної їх зміни відповідно до розвитку виробничих і соціальних потреб.

Деякі автори пропонували аналізувати нагромадження в єдності двох складових: матеріально-речової і соціально-економічної [13]. Ці ідеї є актуальними і в період трансформаційних перетворень. Зважаючи на значне зростання ролі науки, освіти і кваліфікації праці робітників у суспільному виробництві О. Ноткін вказував на посилення тенденції до широкого трактування нагромадження. Під нагромадженням в такому значенні розуміли не тільки зростання обсягів нагромаджених засобів праці, але і знань та кваліфікації населення.

Велику увагу дослідники приділяли аналізу фонду нагромадження. Його розглядали як частину національного доходу, що використовується на розширення і вдосконалення суспільного виробництва, а також збільшення основних фондів і матеріальних запасів в організаціях та установах невиробничої сфери й утворення планових резервів. Фонд нагромадження характеризували як систему виробничих відносин між економічно вільними суб'єктами господарювання з приводу формування та привласнення частини прибутку (чистого доходу), що нагромаджується [13].

Дослідження проблем нагромадження капіталу в економічній літературі радянського періоду певною мірою, як і вся економічна наука, мали ідеологічний характер. У межах однопартійної системи вченим-економістам потрібно було обґрунтувати тези про негативний вплив ринкових відносин, які заміняють науково обґрунтований план, про адміністративне ціноутворення, непотрібність комерційних банків і, звичайно, про переважний ріст виробництва засобів виробництва, насамперед важкої промисловості, тобто виробництва заради виробництва. Разом з тим проблеми нагромадження аналізувались у теорії та застосовувались у прикладних дослідженнях. Це дає можливість використовувати їх як теоретичну основу для аналізу нагромадження в трансформаційній економіці.

Висновки. Аналіз еволюції економічної думки з проблем нагромадження капіталу свідчить про тісний взаємозв'язок цього процесу з розвитком продуктивних сил і виробничих відносин. Удосконалення останніх сприяло виникненню нових форм нагромадження капіталу, розвитку інфраструктури та появи нових інститутів, що забезпечують його обслуговування. Розвиток продуктивних сил, у тому числі людини, збагатив зміст нагромадження й урізноманітнив форми його здійснення. У різні періоди розвитку суспільств учених хвилювали фундаментальні проблеми суспільного відтворення, джерела й чинники нагромадження багатства і капіталу, економічного розвитку.

Так, класична політична економія і марксизм заклали методологічні основи дослідження і створили наукову теорію нагромадження капіталу. Маркс розглядав його як загальну умову розвитку продуктивних сил і виробничих відносин, як еволюційний процес перетворення кількісних змін у якісні в технологіях, структурі економіки, як основу розширеного суспільного відтворення. Представники ж неокласичного напрямку здійснили помітний внесок у теорію капіталу та його нагромадження. Вони виходили з обмеженості економічних благ, не вказуючи на можливості їх відтворення, при цьому основну роль у регулюванні економічних процесів відводили ринковим механізмам. Ідеї неокласиків були реалізовані як інструменти економічної політики в перехідних економіках Росії та України. Дж. Кейнс та його послідовники розробили теорію державного регулювання ринкової економіки з метою стабілізації виробництва, зниження рівня безробіття і забезпечення високої продуктивності капіталу.

Література

1. Дучинська Н. І. Методологія дослідження нагромадження капіталу в економічних теоріях / Н. І. Дучинська // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. праць. – Д. : ЩУ, 2006. – Вип. 218 : у 4 т. Т. 1. – 320 с.
2. Смит А. Исследование о природе и причинах богатства народов. Классика экономической мысли: Сочинения / Смит А. – М. : Эксмо–Пресс, 2000. – 896 с.
3. Рикардо Д. Сочинения. Начала политической экономии и налогового обложения / Д. Рикардо ; под ред. М. Смит. ; [пер с англ.]. – 2-е изд. – М. : Госполитиздат, 1955. – Т. 1. – 360 с.
4. Шумпетер Й. Теория экономического развития / Шумпетер Й. – М. : Изд-во „Прогресс“, 1982. –

455 с.

5. Хикс Дж. Р. Стоимость и капитал / Дж. Р. Хикс ; [пер. с англ.] ; общ. ред. и вступ. ст. Р. М. Энтова. – М. : Изд. группа „Прогресс“, 1993. – 488 с.

6. Маркс К. Капітал. Критика політичної економії. Процес виробництва капіталу / К. Маркс і Ф. Енгельс. – К. : Держ. вид-во політ. літ-ри УРСР, 1963. – Т. 23. – 847 с.

7. Ленін В. І. З приводу так званого питання про ринки. Повне збір. творів / Ленін В. І. – К. : Вид-во політ. літ-ри України, 1969. – Т. 1. – 620 с.

8. Історія економічних учень : [підручник / за ред. В. Д. Базилевича]. – К. : Знання, 2004. – 1300 с.

9. Блауг М. Экономическая мысль в ретроспективе / Блауг М. – [4-е изд.]. – М. : Дело ЛТД, 1994. – 687 с.

10. Геретик Ш. Критика буржуазных теорий политэкономии / Геретик Ш. – М. : Прогресс, 1977. – 375 с.

11. Гелбрейт Д. Экономические теории и цели общества / Гелбрейт Д. – М. : Прогресс, 1979. – 406 с.

12. История политической экономики социализма / [под ред. Д.К. Трифонова, Л.Д. Широкограда]. – Л. : Изд-во Ленинград. ун-та, 1983. – 606 с.

13. Дучинська Н. І. Дослідження проблем нагромадження капіталу в економічній літературі радянського періоду / Н. І. Дучинська // Економіка: проблеми теорії і практики : зб. наук. пр. – Д. : ДНУ, 2006. Вип. 217. Т. I. – 318 с.

Надійшла 10.04.2011

УДК 658.152

В. В. СТАДНИК

Хмельницький національний університет

Н. І. НЕПОГОДІНА

Севастопольський технічний університет

ДОСЛІДЖЕННЯ ДИНАМІКИ ТА СПРЯМОВАНОСТІ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ В УКРАЇНІ ТА ЇХ ВПЛИВУ НА КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНІСТЬ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

Проаналізовано динаміку інвестиційних процесів в Україні та їх вплив на розвиток вітчизняної економіки та її конкурентоспроможність. Підкреслено, що недостатня ефективність управління інвестиційними процесами в Україні зумовлена інституційними чинниками

The investment processes dynamics in Ukraine, their influence on the national economy and its competitiveness are analyzed. It is emphasized that insufficient efficiency investment processes management in Ukraine are caused by institutional factors.

Ключові слова: інвестиції, фінансово-економічна криза, національна економіка, інституційні чинники.

Вступ. Динаміка соціально-економічного розвитку національних економік значною мірою визначається здатністю урядів спрямовувати інвестиції у ті сфери економічної діяльності, які забезпечують створення найбільшої доданої вартості. Безумовно, це безпосередньо пов'язано з інвестуванням інноваційних проектів, які спрямовані на створення нових продуктів з високою споживчою цінністю, що забезпечує їм належний рівень конкурентоспроможності на зовнішніх ринках. Проте, інвестування таких проектів, зазвичай, потребує значних витрат, що зумовлено необхідністю створення нової виробничої системи, а значить – придбання сучасного технологічного обладнання, здатного формувати підприємствам конкурентні переваги як у функціональному, так і у ціновому полі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем інвестиційного забезпечення розвитку економіки України займається багато вітчизняних науковців. Зокрема, вони знайшли своє відображення в працях І. Бланка [1], А. Пересади [2], В. Гончарова, А. Навроцького, О. Коломійцева [3], В. Гриньової [4] та ін. Та, незважаючи на наявність значної кількості публікацій за цією тематикою, все ще залишається багато невисвітлених питань, які стосуються інвестиційного забезпечення розвитку економічних систем з метою підвищення їх конкурентоспроможності. Актуальність цих завдань і визначила мету статті.

Мета статті – дослідити тенденції і виявити основні проблеми інвестиційного забезпечення розвитку вітчизняної економіки з метою підвищення її конкурентоспроможності.

Основні результати досліджень. Забезпечення стійкої динаміки соціально-економічного розвитку є одним з найважливіших довгострокових завдань економічної політики кожної країни. Однак, в Україні вирішення цього завдання є надзвичайно складною проблемою. Перманентна політична нестабільність не дає змоги органам державного управління сформувати ефективні макрорегулятори економічних процесів, які б забезпечували саморегулювання економічної діяльності й еволюціонування національної економіки відповідно до світових тенденцій. Тому економіка України виявилася надзвичайно вразливою до світової